

נתנאל הלפגוט

על סף הארץ

עיונים בספר במדבר

מאנגלית: עטרה סנובל

תוכן העניינים

7	הרב אהרן ליכטנשטיין: פתח דבר
13	הרב יואל בן-נון: לימוד תנ"ך בישיבות
17	הקדמת המחבר
23	בין שמים וארץ: על יראת שמים ולימוד תנ"ך
65	סקירה: ספר במדבר
73	פרקים ד-ז: עיצובו של מחנה ישראל
79	פרק יא: העסק מתפורר
85	פרק יב: מנהיגות משה
95	פרקים יג-יד: מפלת המרגלים ותוצאותיה
107	פרק טו: בעקבות חטא המרגלים
111	פרק כ: "ומשה הכה בסלע" – מנהיגות משה במבחן
119	פרקים כב-כד: בין בלק לפרעה – ניתוחו של איום
127	פרקים כה י – ל: פרשת פינחס ומיקומה בספר במדבר
137	פרק לא: מלחמת מדיין ומשמעותה
147	פרק לב: הַאֲיִחָם יָבֹאוּ לְמַלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה?
161	הערות

פרקים ד-ז

עיצובו של מחנה ישראל

פרשת נשא היא פרשה ארוכה המורכבת ממגוון חוקים, שבמבט ראשון נראה שאין ביניהם קשר. אפשר לחלק את הפרשה ליחידות הבאות:

1. ד כא-מט: מפקד גרשון ומררי ומשאם לאורך המסע במדבר
2. ה א-ד: שילוח הטמאים מן המחנה
3. ה ה-י: פרטי אשם גזלות וגזל הגר
4. ה יא-לא: הלכות אישה סוטה
5. ו: הלכות נזירות וברכת כהנים
6. ז: חנוכת הנשיאים

ישנם פרשנים בימי הביניים ובדורנו שנמנעים בכוונה מלחפש קשרים קונספטואליים בין מצוות סמוכות אלו. פרשנים אלו טוענים שהסמיכות נובעת מקשר אסוציאטיבי או ספרותי־לשוני בלבד. לדוגמה, ראב"ע ומ"ד קאסוטו כותבים כי הקשר בין פרשת אשם גזלות והלכות אישה סוטה (3-4) נעוץ במילה 'מעל', המבטאת בגידה או התנהגות בלתי הולמת, שמופיעה בשתי הפרשיות (אשם גזלות: ה ו; סוטה: ה יב).¹ לעומת זאת, פרשנים אחרים כמו הרלב"ג, מחפשים קשרים תוכניים

בין המצוות המופיעות בסמיכות. ברוח זו אציע גם אני קשר תוכני בין המצוות השונות בפרשה.

א. חלקה הראשון של הפרשה (מפקד בני גרשון ומררי) הוא למעשה סיומה של פרשת במדבר (שחלקה האחרון הוא מפקד בני קהת). מעניין לציין ששני הקטעים העוסקים במפקד בני קהת ובני גרשון מתחילים בניסוח דומה:

נָשָׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי (ד ב).
נָשָׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם (ד כב).

הניסוח 'נשא את ראש' אינו מופיע במדבר ד כט, בפתיחת מפקד בני מררי, ובכך מודגשת ההבחנה בין שתי קבוצות לוויים: קהת לעומת גרשון ומררי. הבחנה זו ניכרת גם בשינוי העדין בניסוח: "נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי", בניגוד לפרשת נשא שפותחת: "נשא את ראש בני גרשון גם הם".

הפרדת המפקד והתפקידים של גרשון ומררי מאלו של בני קהת מבליטה את ייחודם של הקהתים בין משפחות שבט לוי. הסיבה לכך ברורה: הקהתים אחראים על נשיאת כלי המשכן במסע לארץ, ושומרים על האזור המקודש של המשכן.

בה בעת, אופן הצגת הנושא מבליט את המעבר החלק מפרשת במדבר לפרשת נשא. מפקד הלוויים בפרשת נשא מהווה המשך ישיר לפרשת במדבר, והעם עוסק בארגון המחנה באופן יעיל ואחיד סביב המשכן. שתי הפרשות מתעדות ניסיון להפוך את מחנה ישראל על גווניו הרבים ל'מחנה קדוש', שמוכן ומזומן למסע דרך המדבר ולמלחמות הכיבוש. הביטויים 'כאשר ציוה ה'', 'על פי ה' ביד משה' (א נד; ב לד; ג נה; ד לח; ד מט) חוזרים שוב ושוב בתיאור המפקד, והם מבטאים את מרכזיות המשכן ודבר ה' בקרב המחנה.

לאור זאת אפשר להבין את משמעות מיקומם של יתגר חלקי הפרשה. ההלכות הנידונות בפרשת נשא הן הרחבה של רעיון מיקום המחנה סביב המשכן, וההתמקדות בשכינה כמרכז הכובד של המחנה.

ב. החלק הראשון של פרק ה עוסק בהוצאת טמאים מסוימים מחוץ למחנה, עד שישלימו את תהליך ההיטהרות. התורה מדגישה שהסיבה להוצאתם מן המחנה היא "ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם" (ה ג). בקטע הקצר הזה מופיעה המילה 'מחנה' חמש פעמים, זאת כדי להבליט את הקשר שלו לקטעים הקודמים.

מכאן אפשר גם להבין שהפרק מיותר לכאורה. הרי פסקה דומה על שילוח טמאים כבר הופיעה בפרשת מצורע שבספר ויקרא, בה נכתב כי המצורע "בְּדֶרֶךְ יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשְׁבוֹ" (ויקרא יג מו). הנצי"ב מוצא הבדל הלכתי טכני בין הפרשיות, כדי להסביר את החזרה על ההלכות בפרשתנו.² תשובה אחרת מתייחסת לשתי נקודות המבט השונות העומדות בבסיס כל אחד מן הקטעים. הפסקה בויקרא מתמקדת בתהליך הטומאה והטהרה של היחיד: "בְּגֵדָיו יְהִיוּ פְרָמִים וְרָאשׁוֹ יִהְיֶה פְרוּעַ וְעַל שָׁפָם יַעֲטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא... בְּדֶרֶךְ יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשְׁבוֹ". חוק זה נאמר בהקשר כללי של הלכות טומאה וטהרה, ומוצג במונחים מוחלטים התקפים לכל הדורות. בניגוד מוחלט לכך, הקטע במדבר אינו עוסק בהלכות טומאה וטהרה, אלא מתייחס לסוגיה מנקודת מבט קהילתית. במקום להתרכז באחריותו של המצורע להיטהר, פרשת נשא מתמקדת באחריות הציבור לשמור על קדושת המחנה. הדגש אינו על טומאה וטהרה, אלא על קדושת המחנה. זו הסיבה שהפרשה עוסקת בקטגוריות שונות של טומאה, ולא רק בצרעת. הדגש הוא על קדושת המחנה, ולא על טהרתו של היחיד.

ההקשרים השונים יוצרים השלכות הלכתיות שונות. על בסיס הפרשייה במדבר, קובע הרמב"ם שהמצווה לשלח כל טמא מחוץ למחנה מתייחסת דווקא ל'מחנה שכניו', כלומר למשכן או למקדש. מאידך, הרמב"ם קובע חומרה נוספת ביחס למצורע, על בסיס הפסוק 'בדד ישב בו יקרא. המצורע משולח משלושה מחנות: מחנה שכניו, מחנה לווייה ומחנה ישראל'.³ התפיסה שעומדת בבסיס ההלכות הללו מתאימה להבדלים שציינו כאן. מנקודת המבט של הלכות קדושת המחנה, כדי למנוע מן הטומאה להתפשט אל המשכן יש להתרחק רק

ממחנה שכינה. מאידך, מנקודת המבט של הלכות מצורע, יש צורך בבידודו המוחלט של המצורע, שיושב לבדו מחוץ לשלושה מחנות. ג. את הקטע הבא, העוסק באשם גזלות, אפשר לקרוא לאור המבנה שתואר למעלה. במבט ראשון נראה שהקטע שייך לויקרא פרק ה, לאחר הצגת קרבן האשם. בויקרא פרק ה משרטטת התורה כמה מצבים, בהם הפרה של הלכות בין אדם למקום ובין אדם לחברו, שכולם מחייבים קרבן אשם. פרשת אשם גזלות, לעומת זאת, עוסקת במקרה שבו אדם גזל והכחיש זאת בשבועה. גם כאן נראה שהתורה לא מרחיבה בהלכות קרבנות, אלא מתמקדת בהלכות ציבור וקהילה, ובייסוד מחנה של קדושה וצדק סביב המשכן. מהשוואה של הפרק העוסק באשם גזלות בכמדבר עם פרשת האשם בויקרא עולה הבדל משמעותי. בויקרא ה כא-כה, התורה קוראת לחפץ הגזול 'גזלה', ואילו המילה 'אשם' מתארת את הקרבן עצמו. בפרשת אשם גזלות התורה קוראת לחפץ הגזול 'אשם' שלוש פעמים. לדוגמה, נשווה בין הפסוק בויקרא ה כד:

וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֵאשׁוֹ וַחֲמִשְׁתָּיו יִסֹּף עָלָיו.

לפסוק בכמדבר ה ז:

וְהִתְּוֹדוּ אֶת חַטָּאתְכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת אֲשָׁמוֹ בְּרֵאשׁוֹ וַחֲמִשְׁתּוֹ יִסֹּף עָלָיו...

הקרבן אמנם מוזכר בפרשה בכמדבר, אך כלאחר יד:

...מִלֶּבֶד אֵיל הַכִּפָּרִים אֲשֶׁר יִכְפֹּר בּוֹ עָלָיו.

בפרשתנו, 'האשם' מתאר את הגזלה עצמה. הדגש הוא על הנזק שנגרם לאחר, ועל פרימת המרקם המוסרי של החברה. המוקד איננו הלכות קרבנות, אלא שמירה על היושר והצדק במחנה.

פרקים ד-ז: עיצובו של מחנה ישראל

ד. בהקשר הזה, מיקומה של פרשת סוטה נראה טבעי לחלוטין. פרשייה זו קשורה מבחינה לשונית לקטע הקודם בשל הביטוי 'מעלה מעל', אך מעבר לכך, תוכנה מתקשר לתמה הרעיונית שהוצגה בפרשיות הקודמות. הפרקים הראשונים של ספר במדבר מוקדשים לסידור מבנה המחנה האידאלי, שבו קדושה ודבקות בה' הן ערך עליון. פרשת סוטה מתמודדת עם המבנה היסודי של המחנה כולו, כאשר התא המשפחתי מתפרק וקיומו מתערער. התורה יוצרת מנגנון לעקירת חשדנות ואי-אמון, בד בבד עם הוקעת המעשים המחללים את קדושת הנישואין.

מעניין גם שבפרשת סוטה הזנות מתוארת כטומאה; לא כחטא, אלא כמעשה המטמא את המחנה ואת המבנה הבסיסי של חברה מתוקנת, בדומה למצורע.

ה. על בסיס המבנה שהוצג כאן, לא ברור מהו תפקידם של הקטעים הבאים, העוסקים בנזיר ובחנוכת המשכן. מה בין נושאים אלה לכינונו של מחנה קדוש?

ייתכן שהתורה מביאה את שני הקטעים כניגוד לפוטנציאל המסוכן שחמשת הפרקים הראשונים של הספר עלולים לעורר. כפי שציינו, 'כאשר ציוה ה'', ו'על פי ה' ביד משה' הם ביטויי מפתח בפרקים הראשונים של ספר במדבר. מחנה ישראל מסודר בדיוק על פי צו ה'; המפקדים המדוקדקים וחלוקת העם למחנות ברורים עם תפקידים מפורשים, ואפילו החלוקה ההיררכית בתוך מחנה לווייה, מציגים חברה מסודרת ומוכנה לקראת המסע במדבר. בהקשר הזה, אין מקום ליזמה אנושית ולגישה אישית לקודש. דווקא כאן מציגה התורה את רעיון הנזירות, בפרשה הפותחת בפסוק: "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יִפְּלֵא לְגֵדֵר נָזִיר לְהִזִּיר לַיהוָה". הפסוק מתאר את יזמתו של הנזיר בצורה חיובית, ורומז לכך שבתוך גבולות מוגדרים, יש אפשרות לביטוי רוחני אישי, שאינו טבוע בהכרח במבנה הרשמי של המחנה ותפקידיו הקבועים.

ו. חנוכת הנשיאים מבטאת רעיון דומה לנזיר. גם כאן מובא מצב שבו קבוצת אנשים מציעה יזמה אנושית לעבודת ה', והקב"ה אינו

דוחה אותה. למעשה, הקב"ה לא רק נותן גושפנקה לביצוע המעשה; הוא גם משלב את הרצון האנושי העצמאי להתקרב אליו בתוך המערך ההלכתי הרשמי. הרמב"ן בפירושו מסכם את הרעיון הזה:⁴

'סלת בלולה בשמן למנחה' – חנכו הנשיאים את המזבח בכל המינין הקרבים עליו, על כן הביאו מנחה וקטורת ועולה וחטאת ושלמים. והקטורת והחטאת הוראת שעה, שאינם באים בנדבה, אבל להשלים בחנוכה כל הקרבנות נעשה כן, כי אין ישראל מקריבים זולתי אלו הקרבנות בלבד, כי החטאת והאשם דבר אחד ושם אחד הוא ותורה אחת להם. והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה נשיא אחד ליום יקריבו, ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח... והנה תהיה ענין זו המצוה כענין פרשת טמאים בפסח (להלן ט) ופרשת בני יוסף (להלן לו) שהסכימה דעתם לדעת העליונה ונצטוינו בהם לדורות.⁵

לסיכום, פרשתנו מציגה כמה דוגמאות ליזמות אנושיות שהקב"ה מקבל ברצון, ומשולבות, בסופו של דבר, במסגרת ההלכתית הפורמלית. בכך פותחת פרשת נשא תמה שחוזרת לכל אורך הספר: בחינה של המקום שניתן ליזמה אנושית בהקשר של הצו האלוקי. שאלה עמוקה זו ניצבת בבסיס סיפורים רבים בספר במדבר: פרשת פסח שני, הדיון בין מרים ואהרן, פרשת המרגלים, המעפילים שניסו להמשיך את המסע לארץ המובטחת נגד רצון ה', מעשה קרח, בנות צלפחד ועוד. אין תגובה אלוקית אחת כלפי כל יזמה אנושית. עם זאת, מפרשתנו עולה ששאלת המוטיבציה והכנות ממלאת תפקיד חשוב בקבלה האלוקית של יזמות אנושיות. כאשר המניע שמאחורי היזמה טהור וראוי, יש מקום לאמץ אותה ואף לשלב אותה במערך החוקי הפורמלי.